

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRIỆU THỊ MỸ

THI PHÁP XÂY DỰNG NHÂN VẬT PHẢN DIỆN
TRONG MỘT SỐ TRUYỆN NÔM BÌNH DÂN

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN - 2017

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRIỆU THỊ MỸ

**THI PHÁP XÂY DỰNG NHÂN VẬT PHẢN DIỆN
TRONG MỘT SỐ TRUYỆN NÔM BÌNH DÂN**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. Ngô Thị Thanh Nga

THÁI NGUYÊN - 2017

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan Luận văn này là do tôi viết. Mọi số liệu, tư liệu cũng như kết quả nghiên cứu là của riêng tôi.

Tôi xin chịu trách nhiệm về lời cam đoan này.

Thái Nguyên, ngày tháng năm 2017

Tác giả luận văn

Triệu Thị Mỹ

LỜI CẢM ƠN

Lời đầu tiên, với lòng kính trọng và biết ơn sâu sắc, tôi xin gửi lời cảm ơn đến TS. Ngô Thị Thanh Nga - người đã trực tiếp hướng dẫn, tận tình chỉ bảo tôi trong suốt quá trình nghiên cứu và hoàn thiện luận văn.

Tôi xin trân trọng cảm ơn các quý thầy cô trong Ban giám hiệu, Khoa Ngữ văn, Ban chủ nhiệm cùng quý thầy cô trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ tôi trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu khoa học.

Cuối cùng, tôi xin chân thành cảm ơn những người thân, bạn bè, đồng nghiệp đã giúp đỡ, tạo mọi điều kiện cho tôi trong suốt thời gian học tập và hoàn thiện luận văn.

Thái Nguyên, ngày tháng năm 2017

Tác giả luận văn

Triệu Thị Mỹ

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC.....	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử nghiên cứu	2
3. Mục đích nghiên cứu	5
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	5
5. Nhiệm vụ nghiên cứu	6
6. Phương pháp nghiên cứu	6
7. Đóng góp của luận văn	7
8. Cấu trúc luận văn.....	7
Chương 1: MỘT SỐ VẤN ĐỀ CHUNG CÓ LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI.....	8
1.1. Một số vấn đề chung của truyện Nôm.....	8
1.1.1. Khái niệm truyện Nôm	8
1.1.2. Quá trình hình thành và phát triển truyện Nôm.....	10
1.1.3. Phân loại truyện Nôm.....	19
1.2. Thi pháp và thi pháp nhân vật	21
1.2.1. Thi pháp	21
1.2.2. Thi pháp nhân vật	22
1.3. Nhân vật văn học và nhân vật phản diện trong truyện Nôm bình dân	24
1.3.1. Nhân vật văn học	24
1.3.2. Nhân vật phản diện trong truyện Nôm bình dân	26
1.4. Giới thiệu khái quát một số tác phẩm truyện Nôm bình dân	27
1.4.1. Truyện Thạch Sanh.....	27
1.4.2. Truyện Tống Trân - Cúc Hoa	29
1.4.3. Truyện Phạm Tải - Ngọc Hoa	30

Chương 2: XUẤT THÂN, NGOẠI HÌNH, TÂM LÝ VÀ NGÔN NGỮ CỦA NHÂN VẬT	32
2.1. Xuất thân và ngoại hình của nhân vật	32
2.1.1. Xuất thân.....	32
2.1.2. Ngoại hình	38
2.2. Tâm lý nhân vật	39
2.3. Ngôn ngữ	45
2.3.1. Ngôn ngữ đối thoại	46
2.3.2. Ngôn ngữ độc thoại	54
Chương 3: TÍNH CÁCH VÀ HÀNH VI CỦA NHÂN VẬT	58
3.1. Tính cách nhân vật.....	58
3.2. Hành vi của nhân vật	64
KẾT LUẬN	82
TÀI LIỆU THAM KHẢO	85

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Truyện Nôm là một thể loại văn học có số lượng tác phẩm đồ sộ, nở rộ vào khoảng thế kỷ XVIII, XIX. Là thể loại có vị trí quan trọng trong nền văn học cổ điển Việt Nam, truyện Nôm đã được tìm hiểu, nghiên cứu ở nhiều góc độ, nhiều phương diện khác nhau nhằm làm rõ nguồn gốc và bản chất thể loại. Đồng thời, việc nghiên cứu nội dung và nghệ thuật của truyện Nôm, tìm hiểu các nhân vật trong truyện Nôm nói chung và truyện Nôm bình dân cũng được quan tâm nghiên cứu.

Thi pháp xây dựng nhân vật phản diện trong một số truyện Nôm bình dân tuy đã được đề cập đến, song chưa công trình nào thực hiện một cách hệ thống. Đây là vấn đề còn mở rộng đối với những người muốn tiếp tục đi sâu, khám phá về thể loại này.

1.2. Đối với loại hình tự sự, nhân vật chính là tín hiệu nghệ thuật rất quan trọng. Hơn nữa với tư cách là một thể loại đặc biệt - tiểu thuyết bằng thơ, truyện Nôm bình dân phản ánh bộ mặt đời sống xã hội thông qua số phận, tính cách của nhân vật. Trong hệ thống nhân vật của các tác phẩm truyện Nôm bình dân, không thể không kể đến vai trò quan trọng của hệ thống nhân vật phản diện. Tìm hiểu, nghiên cứu hệ thống nhân vật phản diện trong mối tương quan so sánh giữa một số truyện Nôm bình dân có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong việc xác định những nét riêng và cả những nét chung khái quát của kiểu nhân vật này, từ đó đặt nhân vật phản diện trong toàn bộ tổng thể tác phẩm để thấy được bức tranh xã hội rộng lớn mà các tác giả thời trung đại phản ánh trong truyện Nôm.

Với những lý do trên, tôi mạnh dạn thực hiện đề tài ***“Thi pháp xây dựng nhân vật phản diện trong một số truyện Nôm bình dân”*** nhằm khẳng định giá trị nổi bật về thi pháp trong xây dựng nhân vật phản diện của truyện Nôm bình dân, từ đó thấy được những thành tựu chung của thể loại truyện

Nôm. Đồng thời việc nghiên cứu này cũng góp thêm những góc nhìn mới, giúp cho công tác giảng dạy, học tập truyện Nôm bình dân có chiều sâu và hiệu quả hơn.

2. Lịch sử nghiên cứu

Truyện Nôm là một bộ phận văn học khá độc đáo và có giá trị của nền văn học trung đại Việt Nam. Đây là một loại hình tự sự có khả năng phản ánh hiện thực với một phạm vi tương đối rộng. Vì vậy, nghiên cứu truyện Nôm là cả “một chặng đường lịch sử”. Là một thể loại lớn với quá trình phát triển lâu dài, việc nghiên cứu truyện Nôm là một vấn đề phức tạp nhưng rất được giới nghiên cứu quan tâm tìm hiểu. Trải qua thời gian trên dưới 200 năm, việc tìm hiểu, nghiên cứu truyện Nôm đem đến cho chúng ta nhiều cách hiểu, nhiều góc độ nhìn nhận khác nhau để từ đó thấy được những phương diện khác nhau của nhân sinh cũng như nghệ thuật.

Cuối thế kỷ XVII, truyện Nôm đã phát triển nhưng nhiều lần bị cấm khắc in, lưu hành. Điều 35 trong 47 điều lệ hóa giáo, công bố vào năm Quý Mão, niên hiệu Cảnh Trị nguyên niên (1663) đời Lê Huyền Tông, ở sách *Lê Triều chiếu lệnh thiện chính* là một minh chứng. Trong đời sống văn học nói chung, có sáng tác chắc hẳn sẽ có sự thưởng thức, phê bình. Triều đình càng cấm đoán truyện Nôm, nhân dân càng lưu truyền và yêu thích thể loại này, đồng thời thể loại ngày càng phát triển rực rỡ ở thế kỷ XVIII, XIX càng chứng tỏ giá trị cũng như sức sống và những đóng góp quan trọng của thể loại này.

Các nhà nghiên cứu đã căn cứ vào mối quan hệ giữa nội dung tác phẩm và hiện thực đời sống xã hội, căn cứ vào tài liệu cấm đoán của giai cấp thống trị, căn cứ vào hình thức ngôn từ và thể loại mà đi đến một nhận định sơ bộ về sự phát triển của bộ phận văn học này như sau: Chính giai đoạn lịch sử từ thế kỷ XV đến thế kỷ XIX là giai đoạn bộ phận văn học này ra đời và phát triển, thời kỳ cực thịnh của nó là thế kỷ XVIII đến thế kỷ XIX. Phần lớn các truyện Nôm

lưu hành hiện nay cũng ra đời trong hai thế kỷ này. Sang đầu thế kỷ XX việc sáng tác truyện Nôm dần dần chấm dứt vì thể loại văn xuôi mới ra đời đã đủ sức thay thế nó để phản ánh những vấn đề của hiện thực đời sống xã hội.

Các truyện Nôm bình dân như *Thạch Sanh*, *Tống Trân - Cúc Hoa*, *Phạm Tải - Ngọc Hoa* cũng đã được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm và tìm hiểu nhưng trên phương diện thi pháp xây dựng nhân vật phản diện trong tác phẩm thì thực sự chưa có nhiều nghiên cứu chuyên sâu. Sự nghiên cứu của những người đi trước đa phần chỉ tập trung vào những vấn đề cụ thể ở từng tác phẩm riêng lẻ.

Truyện Nôm bình dân thường được viết dựa theo những câu chuyện cổ dân gian của ta, chứ không phải dựa theo những cốt truyện của Trung Quốc như truyện Nôm bác học. Nói cách khác, đó là những truyện dân gian được các nho sĩ bình dân nhận thức lại trên bối cảnh thực tế của tình hình lịch sử xã hội nước ta giai đoạn cuối thế kỷ XVIII đầu thế kỷ XIX, và được diễn ca lại bằng thể thơ lục bát. Hiện nay, vẫn còn có những truyện cổ tích song song tồn tại với những truyện Nôm bình dân. Trong luận văn này, tôi nghiên cứu tìm hiểu ba truyện Nôm bình dân tiêu biểu là *Thạch Sanh*, *Tống Trân - Cúc Hoa*, *Phạm Tải - Ngọc Hoa*. Về những tác phẩm này, có thể thấy một số công trình nghiên cứu đáng chú ý:

Trước hết phải kể đến công trình nghiên cứu: *Khảo luận về truyện Thạch Sanh* của Hoa Bằng (1957). Phần đầu của cuốn sách, tác giả nhận định giá trị của truyện *Thạch Sanh*. Phần thứ hai, ông hiệu đính và chú giải truyện *Thạch Sanh*. Phần cuối là tập hợp các bản kể *Thạch Sanh*.

Đến năm 1972, Phan Nhật có bài *Tìm hiểu truyện Thạch Sanh ở Cao Bình, Hòa An, Cao Bằng*. Ông giới thiệu việc lưu truyền của truyện *Thạch Sanh* và đi sâu tìm hiểu truyện *Thạch Sanh* trong môi trường lưu truyền các truyện cổ dân gian vùng Cao Bình, Hòa An để nỗ lực chứng minh truyện *Thạch Sanh* đã được phổ biến rộng rãi trong đời sống văn hóa ở Hòa An, Cao Bằng và sau đó được lưu truyền rộng khắp trong cả nước. Song theo ông, đây chưa phải là kết luận dứt

khoát về mặt nguồn gốc của truyện *Thạch Sanh* nhưng tác phẩm vẫn là thành tựu văn học đáng ghi nhận của cả nước.

Công trình nghiên cứu *Thạch Sanh và kiểu truyện dũng sĩ trong truyện cổ Việt Nam và Đông Nam Á* của tác giả Nguyễn Thị Bích Hà đã dành một phần nhỏ để xác định khái niệm về kiểu truyện và mô típ. Từ đó, tác giả đi đến việc lựa chọn những truyện có các mô típ tương tự với mô típ của truyện *Thạch Sanh*. Ở chương đầu của công trình, tác giả khảo sát sự diễn hóa của các mô típ truyện *Thạch Sanh*. Trong chương hai, tác giả xác định hai nhân vật chính của truyện, sau đó tiến hành xâu chuỗi các mô típ vào cốt truyện để từ đó, xây dựng lược đồ kết cấu của cốt truyện *Thạch Sanh*. Đến chương cuối, tác giả phân tích và so sánh truyện *Thạch Sanh* với kiểu truyện *Thạch Sanh* ở Việt Nam và Đông Nam Á.

Về truyện *Nôm Phạm Tải - Ngọc Hoa* cũng được giới quan tâm nghiên cứu. Đáng chú ý là bài viết *Phạm Tải Ngọc Hoa - một truyện Nôm khuyết danh có giá trị* của Lê Hoài Nam - *Tạp san Nghiên cứu Văn học* - số 8/1960.

Các tác giả Văn Tân, Vũ Ngọc Phan... cũng có bài viết về tác phẩm *Phạm Tải - Ngọc Hoa* in trong cuốn *Lịch sử văn học Việt Nam*, quyển 3, NXBKHXH, 1980.

Tác giả Đặng Thanh Lê với bài viết: *Nhân vật phụ nữ qua một số truyện Nôm*, đăng trên Tạp chí Văn học, số 2/1968 cũng đã tìm hiểu và nghiên cứu truyện *Tống Trân - Cúc Hoa* trên phương diện nguồn gốc, bản chất, nghệ thuật và nhân vật nhưng chưa thực sự có được cái nhìn toàn diện.

Trong các bài viết đã chỉ ra ở trên, các nhà nghiên cứu đã tìm hiểu về tác giả, nguồn gốc truyện, nội dung và nghệ thuật xây dựng trong truyện. Tuy nhiên, các tác giả mới có những nhận xét, đánh giá khái quát bước đầu, việc tìm hiểu chưa thành hệ thống, đặc biệt là tìm hiểu về nhân vật phản diện ở từng tác phẩm trong mối quan hệ với các truyện Nôm bình dân khác chưa được nghiên cứu cụ thể. Vì vậy, việc tìm hiểu thi pháp xây dựng nhân vật phản diện trong truyện